

Over K. ter Laan (1871-1963)

150 jaar geleden

Op 8 juli a.s. is het 150 jaar geleden dat Kornelis ter Laan, als oudste zoon van kleine landbouwers, in Slochteren aan de Groene Dijk werd geboren.

Zijn naam is een begrip in Groningen. Hij liet 'zijn gewest' een erfenis na in de vorm van een indrukwekkende rij publicaties, waarvan het *Nieuw Groninger Woordenboek* en de *Groninger Encyclopedie* als belangrijkste gezien kunnen worden. Daarnaast waren (en zijn) zijn pogingen om voor het Groninger dialect (met al zijn variaties) tot een eenheid van spelling te komen van grote invloed. Zijn woordenboek neemt thans in het project Woordwaark een belangrijke plaats in.¹

En dan hebben we het hier nog niet eens over zijn politieke functies.

Ter gelegenheid van Ter Laan's 150e geboortedag verschijnt binnenkort bij uitgeverij Noordboek een heruitgave van *Humor in Grunnegerlaand*. Achter in het boek is door de auteur een 'Eenheid van Spelling' opgenomen.

Vanaf het moment (1901) dat Ter Laan – als lid van de Tweede Kamer en vertegenwoordiger van het district Hoogezaand² – vanuit Den Haag alle uithoeken van het land bereisde om propaganda te maken voor de Sociaal-Democratische Arbeiders-Partij, begon hij (onderwijzer in hart en nieren) tijdens zijn treinreizen aan een bonte verzameling van 'wetenswaardigheden'. Wat hem belangrijk leek noteerde hij of knipte hij uit de krant. Uit die weetjes (mooier gezegd lemma's, geordend in kaartenbakjes), vormde zich gestaag een flink aantal naslagwerken.³ Deze waren – vanwege gebrek aan tijd – niet altijd even zorgvuldig. 'Maar,' schreef Jurjen van der Kooi, 'verspreid in Ter Laan's werk, vooral in het encyclopedische, zitten veel gegevens die men elders tevergeefs zoekt.'⁵ Een belangrijke drijfveer van zijn verzameloede was wat de ervaring hem leerde: kennis is macht... In het interview met Rein Brouwer vertelt hij: 'Het heugt me nog als de dag van gisteren dat in veel plaatselijke afdelingen de voorzitter niet spreken kon, en de secretaris en de penningmeester nauwelijks schrijven of rekenen.'⁶ Ook had hij meegemaakt dat hem tijdens zijn diensttijd gevraagd werd of hij (liefdes)brie-

1 Centrum Groninger Taal & Cultuur (CGTC) werkt aan WoordWaark: een interactieve, digitale en multimediale taaldatabank van het Gronings. Daarin o.m. te vinden de woordenboeken van Molema, Ter Laan en Reker.

2 Een kort levensoverzicht is te vinden het eind van dit artikel.

3 *Letterkundig Woordenboek* (1941); *Beknopte Nederlandsche Encyclopedie* (1941); *Van Goor's Aardrijkskundig Woordenboek* (1942); *Folkloristisch Woordenboek van Nederland en Vlaams België* (1949); *Letterkundig Woordenboek voor Noord en Zuid* (1952); *Groninger Encyclopedie* (1954-'55); *Nederlandse Spreekwoorden, Spreuken en zegswijzen* (1956), enz.

4 Jurjen van der Kooi (1943-2018), hoofddocent aan het Nedersaksisch en Fries Instituut van de Faculteit der Letteren aan de Rijksuniversiteit Groningen.

5 Oet Laankmanstieden. K. ter Laan en de Groninger Volkskunde. In: *Een Mens komt Dagen Tekort*, uitg. Veenkoloniaal Museum en St. t Grunneger Bouk, Museum-Reeks 10, 1990, blz. 84.

6 Ter Laan is dan 90 jaar. Uit: *Een Mens komt Dagen Tekort*, blz. 45.

ven voor miliciens wilde schrijven. Goed onderwijs moest er komen en boeken voor de verheffing van het volk, dat niet langer ‘van de domme’ gehouden mocht worden.

Kennis is macht

Eind november 1888 schreef hij in zijn dagboek: ‘Kwekeling in de Middenschool.’ Kornelis was kwekeling op zijn oude school, bij meester Jager in Slochteren. Hij schrijft erover: ‘Kwekeling zijn bij leerlingen die je allemaal kenden, was niet makkelijk. En Meester Jager zei nooit of ’t goed of fout was.’ Op 14 oktober 1889 behaalde de 18-jarige boerenzoon de akte voor onderwijzer.⁷ Toen meester hem enige tijd later uitnodigde, dacht hij dat hij nu wel te horen zou krijgen waar het in zijn optreden zo-al aan ontbroken had. ‘Maar Meester zei niks. We kregen koffie (...) en hij vertelde maar van vroeger (...). Maar toen stond hij op en kreeg ik van hem de *Kleine Encyclopaedie* van Brouwer. Omdat ik zo mijn best gedaan had en omdat Meester daar zo blij mee was... omdat het Sinterklaas

Het standbeeld van Van Dale in Sluis. (Foto: Jeanine Ponsteen.)

was geweest en omdat een woordenboek het beste boek was, beter dan alle andere in de wereld, behalve de Bijbel dan. Nooit heb ik een geschenk ontvangen, waar ik zó blij mee was. Ik had het in mijn hand zonder te danken. Maar ’t staat nog in de kast bij mijn rechterhand.’⁸ Wat een verrassing, wat een cadeau, wat een schat aan informatie!

Getrouwd, hoofd eener school en geïnspireerd door Van Dale?

Op 5 augustus 1893 behaalde Ter Laan, met 3 tienden en 5 negens, in Groningen de hoofddakte L.O.

Met deze akte op zak besloot hij – nog geen jaar onderwijzer te Arnhem – te solliciteren als hoofd van een MULO-school.

‘Mijn eerste sollicitatie ging naar Midwolde in Groningen, maar daar wilde men mij niet hebben omdat ik te rood was. Rood was in die dagen in de ogen van velen het ergste wat er bestond. Mijn tweede sollicitatie ging naar Sluis.’¹⁰

In Sluis was zijn aanstelling vanwege dat rood-zijn bijna afgesprongen. In Appingedam was hij zijn baan er bijna door kwijt geraakt; in Dordrecht had hij ‘het ontkend en niet laten merken’.

Op 25 december 1894 hadden zich voor de vacature in Sluis 20 sollicitanten gemeld.¹¹

Op 22 januari bleek dat er 27 sollicitanten waren opgeroepen om deel te nemen aan het vergelijkend examen op 25 en 26 januari. Uiteindelijk werden 10 kandidaten geselecteerd, die vanuit alle windstreken naar Sluis reisden.¹² Zij kwamen uit Willemstad, Wieringerwaard, Krommenie, Middelburg Ouddorp, Amsterdam, Arnhem, Sluis, Skil,

7 Ter Laan was onderwijzer in Noorbroek (1890), Sappemeer (1891), Appingedam (1892), Dordrecht (1893), Arnhem (1895), Sluis (1895), Delft (1898-1902).

8 De Verrassing. Uit: *As ik Nou eerst moar wat verdain, Jeugdherinneringen van Kornelis ter Laan*, Uitg. Noordboek, 2013, blz. 132.

9 Jan Brouwer, Uitgever, Johan Ykema, 2e druk 1894. Na enig spoorwerk gevonden!

10 Alle fragmenten waar K. ter Laan in dit hoofdstuk geciteerd wordt komen uit: *Een Mens komt Dagen Tekort*, blz. 43-46.

11 *De Zierikzeesche Nieuwsbode*.

12 *Nieuwsblad voor Zeeuwsch-Vlaanderen*, 26 Januari 1895.

Coevorden en Harderwijk. Uiteindelijk kwam de helft hiervan op de voordracht.¹³ Nadat Ter Laan examen had gedaan in de vakken Nederlandsch, Rekenkunde, Fransch, Engelsch, Hoogduitsch, Teekenen en Gymnastiek, stond hij (in het bezit van de aktes Fransch, Engelsch en Hoogduitsch en akte j (gymnastiek) met 131 punten op nr. 1 op de voordracht.

Ter Laan: 'Bij het vergelijkend examen kwam ik met een tien voor mondeling op nummer één. Ik werd benoemd als hoofd van een L.O. en M.U.L.O. Mijn salaris bedroeg f 1.300 met woning. Ik kon nu dus gaan trouwen.'¹⁴ Enkele dagen na deze heugelijke mededeling was in Slochteren de openbare lagere school 'een prooi der vlammen geworden.' De brand, tusschen de schooluren ontstaan, greep zoo hevig aan, dat aan blusschen niet te denken viel en slechts enkele banken gered konden worden.¹⁵

Het huwelijk werd gepland op 27 april, aangezien Ter Laan in de eerste dagen van mei in Sluis aan de openbare school A moest beginnen. Het kleine Zeeuwse dorpje, op zo'n 20 km van het Belgische Brugge, lag

ruim 400 km van Slochteren en 250 km van Arnhem, waar Ter Laan zijn kamer in het kosthuis aan de Spijkerlaan 30 moest gaan ontruimen en afscheid nemen van zijn leerlingen van Overgangsschool no. 8. Het eervol ontslag werd verleend op 5 maart¹⁶ en een aantal zaken moesten nu met het oog op de toekomst worden afgezegd.

In oktober 1894 was onder voorzitterschap van Ter Laan een Arnhemse afdeling van de Vrijlandbeweging opgericht.¹⁷ Op 1 februari '95 schreef hij voor het blad *Vrijland*¹⁸ een lang artikel: 'Vrijland, 't Communisme en de Sociaal-democratie.' Daaronder: 'Ik heb tegenwoordig zoo goed als geen vrijen tijd; dit is ook de eenige reden, waarom ik voorloopig mijne eigen artikelen in de 'Controleur' niet kan vervolgen.'

In verband met zijn vertrek naar Sluis stopte Ter Laan met de redactie en ook mederedacteur Harmannus Groustra hield er mee op. De redactie werd overgedragen aan de jonge afdeling Amsterdam van de Vrijlandbeweging, die werd geleid door Chris Kock en Hendrik Johannes Craner.

Op 15 april meldde de nieuwe redactie:¹⁹

13 In februari werd in *Het Schoolblad* geprotesteerd tegen het oproepen van veel te grote aantallen sollicitanten. Toevallig werd in dit artikel, getiteld 'Nodeloos op kosten jagen', de gemeente Slochteren genoemd. Deze gemeente, 'die al meermalen zonderling heeft gehandeld ten opzichte van de onderwijzers', had voor een vacature voor hoofd eener school te Harkstede 42 sollicitanten opgeroepen en hen 'weer nodeloos op groote kosten gejaagd'. – 'Zij hadden toen niets anders te doen dan achtereenvolgens voor Burgemeester en Wethouders en den district-schoolopziener te verschijnen en de gewone vragen, hoe oud ze waren, gehuwd, kinderen, hoeveel enz. te beantwoorden. Er waren er uit Zaandam, Zwolle en meer afgelegen plaatsen opgekomen. Is het niet ergerlijk dat een gemeentebestuur (*voor) zoovele onderwijzers zulke onnoodige kosten en moeite kan veroorzaken, en dat het rijksschooltoezicht, in plaats van voor de onderwijzers in de bres te springen, daaraan meedoet?'

14 Deze jaarwedde was per Raadsbesluit op 5 October 1894 vastgesteld inclusief genot vrije woning f. 200,-. Totaal f. 1.500.-

15 *Het Nieuws van den Dag*, 16 Februari 1895 (Slochteren had geen brandspuit).

16 *Arnhemsche Courant*, 12 Maart 1895.

17 Ter Laan was samen met Harmannus Groustra de Vrijlandbeweging begonnen, gebaseerd op de roman van Theodor Hertzka *Freiland, ein soziales Zukunftsbild* (1890), dat een ideale staat beschrijft in Afrika. Naar aanleiding van dit boek ontstond een internationale beweging en een expeditie naar Kenia om daar een dergelijke staat te vestigen. In 1894 mislukte deze expeditie. In dat jaar begonnen Ter Laan en Groustra met het blad *Vrijland* om verslag te kunnen doen van de expeditie en om het Vrijland-ideaal uit te dragen.

18 *Vrijland*, jrg. 2, No. XIX (15 Februari 1895).

19 *Vrijland*, 2e jrg. no. 21, 15 April 1895.

Ons Orgaan is een nieuwe phase ingetreden! Lang reeds viel, bij hare vermeerderde werkzaamheden, het der vroegere redactie moeielijk haar taak te vervullen op die wijze als zij wenschte en in het belang onzer zaak noodig wist. Hoe ongaarne dan ook, zag zij zich genoodzaakt enkele malen het blad aanzienlijk veel over den tijd uit te geven en kon aan expeditie en administratie niet die zorg worden gewijd als voor een goeden loop der dingen wel noodig was. Vandaar dan ook, dat thans een nieuwe redactie de taak heeft overgenomen en – door Uw aller medewerking gesteund – zich beijveren zal die zoo waardig mogelijk te vervullen.’ (...) ²⁰ Ook een aantal grote meetings, waaruit blijkt dat Ter Laan politiek actief was in Arnhem, moesten helaas worden afgeblazen:

Op zondag 7 April was in het café Kelholt ‘eene vergadering belegd van afgevaardigden van arbeidersverenigingen, tot bevordering van het welslagen der Meibeweging.’ ²¹

Op Zondag vóór of na 1 Mei zullen groote meetings gehouden worden, waarop als sprekers zullen optreden F. Moll, P. J. Troelstra, Tj. Stienstra en K. ter Laan, terwijl men voornemens is de vergadering alsdan op te luisteren met muziek en zang. ²²

Op 27 april 1895 trouwde Kornelis (23 jr., onderwijzer te Arnhem) met zijn Ida (21 jr., minderjarige dochter, zonder beroep te Kolham).

In gezelschap van hun getuige, de 46-jarige Zeeuwse onderwijzer Hendrik Cornelis Bakker ²³, die voor het huwelijk een lange reis had gemaakt, vertrok het paar op 1 mei naar Sluis, samen met Kornelis’ broer Jan (22 jaar) en zuster Regien (Helena Regina). Zij was dienstmeid en op 3 april 19 jaar geworden.

Tuis in Slochteren bleven Kornelis’ ouders achter met Pieter (15 jr.), Reina (12 jr.), Douwe (8 jr.), en Ielko (6 jr.). ²⁴ Vader en moeder Groen bleven met Pieter achter in Kolham, maar deze verhuisde (17 jr.) in januari 1896 ook naar Sluis. Kornelis’ zusje Reina volgde niet veel later.

De trein ging niet verder dan Vlissingen, daarna bracht de veerboot het gezelschap over de ruwe Westerschelde naar Breskens. Het huisraad werd overgevaaren. Er was in die nieuwe wereld, waar men een ander dialect sprak en er andere gebruiken op na hield, meteen veel te doen. Kornelis begaf zich naar school A om kennis te maken met het onderwijzend personeel en zijn leerlingen. Zijn jonge bruid en haar schoonzuster waren natuurlijk druk met de inrichting van de onderwijzerswoning.

Deze (Hoogstraat, Wijk Noord, Huis nr. 17) had een voordeur ‘zo groot dat er paard-en-wagen doorheen kon’.

Van 1854 tot 1872 was het huis bewoond door de op 44-jarige leeftijd ‘op gruwelijke wijze aan de vreselijke kinderziekte’ (pokken) overleden hoofdonderwijzer Johan Hendrik

20 Het blad werd niet langer gedrukt door Berg in Sappemeer, maar door Drukkerij Aurora, Luciënsteeg, Amsterdam.

21 Café Kelholt (ook genoemd Suisse) was gelegen aan het eind van de Steenstraat tussen het Westeinde en het thans verdwenen gedeelte van de Spoorwegstraat dat parallel liep aan het spoor. Het café was een populaire locatie voor politieke bijeenkomsten. Vooral socialisten van diverse pluimage deden Kelholt aan als er in Arnhem iets te doen was. <https://mijnspijkerkwartier.nl>

22 *Arnhemsche Courant*, 25 Maart 1895 (2e Bijvoegsel)

23 Hendrik Cornelis Bakker (geb. 1849 te Vlissingen), hoofdonderwijzer te Sluis (1879-1891), daarna onderwijzer. Gehuwd met Petronilla Voskamp. Tevens agent eener levensverzekeringsmaatschappij.

24 Pieter werd bakker in Slochteren, vervolgens café- en hoteleigenaar, verzekeringsagent en boekhandelaar; Douwe volgde de HBS in Sappemeer, werd klerk in Den Haag en vertrok in 1913 naar Ned.-Indië, waar hij onderdirecteur werd van het Departement van Onderwijs en Eredienst; Ielko werd landbouwer/arbeider, hij emigreerde circa 1916 naar Noord-Amerika en veranderde zijn naam in John Sterling.

De Hoogstraat in Sluis met links de school, waar Ter Laan van 1895 tot 1898 hoofdonderwijzer was.

Van Dale, bekend geworden vanwege zijn Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, De Dikke Van Dale.²⁵

Johan Hendrik van Dale (1828-1872)

In dit huis werden in 1896 en '97 mijn vader Geert en zijn oudere broer Remko geboren. Of Ter Laan's interesse voor folklore, taal en naslagwerken door Van Dale geïnspireerd werd – misschien waarde diens geest nog rond – is weliswaar een vooronderstelling,

maar bepaalde overeenkomsten zijn wel opvallend.²⁶

Ter Laan trok er met zijn leerlingen op uit, tot over de grens, Vlaanderen in. Het schoolreisje (aanschouwend leren) was een geheel nieuwe vorm van onderwijs en 'schooltuintjes kwamen in die dagen in trek'. Thuis leek het wel een 'familieschooltje', opgericht om Jan en Regien, Pieter en Reina op te leiden. Jan en Regien bleken volgens de schoolopziener echter te oud om nog te

²⁵ Op zijn 16e jaar werd Van Dale ondermeester (4e rang) aan de openbare school A te Sluis. In 1854 schoolhoofd, en het jaar daarop tevens stadsarchivaris. Tussen de bedrijven door (hij was ook huisvader) behaalde hij de ene akte na de andere en schreef hij leerboeken over taalzuiverheid, spraakkunst en zinsontleding, die door het hele land gebruikt werden. In minder dan 20 jaar publiceerde Van Dale ruim 22 boeken. Met zijn woordenboek (een bewerking van het Nieuwe Woordenboek der Nederlandsche Taal van de zwagers Calisch) was hij 5 jaar bezig (de laatste 3 jaar met zijn leerling Jan Manhave), toen hij overleed. Van Dale heeft zijn roem te danken aan Manhave, die het werk (21 jaar oud) vanaf de letter Y voltooide. In het voorbericht schrijft hij (1871): 'Het schrijven van een woordenboek is een ondankbaar en verdrietig werk. Is er veel dat men heeft opgenomen of verbeterd, er is nog veel meer dat men is vergeten (...)'

²⁶ Johan Hendrik van Dale (Sluis, 15 febr. 1828 – Sluis, 19 mei 1872), onderwijzer en archivaris in Sluis en woordenboekenmaker. Het woordenboek dat bijna af was, werd gemaakt met behulp van – en voltooid door – Van Dale's oud-leerling Jan Manhave. Het verscheen in 1874. Van Dale schreef ook geschiedkundige artikelen en brochures over Sluis (Wikipedia).

²⁷ Jan werd in 1896 commies bij de rijksbelastingen, Regien werd kraamverpleegster, later hoofdverpleegster in Huize Bronbeek te Arnhem. Reina volgde de opleiding tot onderwijzeres, maar ging later ook de verpleging in. Pieter (samensteller van Oude en Nieuwe Groninger Lieder (1930) werd in 1897 onderwijzer in Sluis aan de school van zijn zwager, later in Delft en Groningen, vervolgens inspecteur van het onderwijs in Delft.

worden opgeleid voor het onderwijs.²⁷

Al spoedig kwamen er ook Zeeuwse kinderen bij. Daarnaast gaf Ter Laan bijles ook aan onderwijzers.

Sinds de zomer van 1894 had Ter Laan – toen hij op herhaling moest – niet meer in zijn dagboek geschreven.

In Sluis voegde hij er eind 1895 nog deze regels aan toe:

Getrouwd 27 April 1895. Op reis naar Sluis 1 Mei. Met Jan en zuster Regien, om beiden op te leiden.

Begonnen met 700 guldens, geleend van De Jonge in Sappemeer.

Met Jan was het eerst een zeer zware taak, maar wij hebben volgehouden. En wij werkten in de beste verstandhouding. Als wij slagen, zal dit mijn grootste werk zijn.

Wij hebben onze lessen elke middag van 1-2 en elke avond van 7 ½ -11; 's Zaterdags bovendien nog, en dan nog 's Zondagsmorgens en 's avonds.

Aan de lessen nemen Josef de Lobel en Marie Bakker deel.²⁸ Sedert November 1895 ook twee betalende leerlingen, de Zonnevilles; die brengen f 4 per week in.

Bakker, de oudste onderwijzer, krijgt Franse les, Berends, de tweede onderwijzer, Engelse les van mij.

Wat een gestructureerd leven, gesteund door Ida, die in 1896 en '97 moeder werd. Dit betekende dat het gezin in november 1897 bestond uit vijf volwassenen, een jongetje van ruim een jaar en een baby.

'Ik was vader over mijn eigen broers en zusters,' zou Kornelis later zeggen. Hij wilde een goede toekomst niet alleen voor zichzelf, maar voor hen allemaal!

Actief op vele fronten

In Sluis sloot Ter Laan zich aan bij de onderwijzers-vereeniging in 't arrondissement Oostburg, een afdeling van het Ne-

derlands Onderwijzers-Genootschap, waar hij op 28 oktober benoemd werd in een commissie die zich moest buigen over de onderwijzers-tractementen.

Eind november (Ida werd 22 november 22 jaar ofwel 'mondig') verscheen Ter Laan's vertaling van Hertzka's *Freiland, Ein soziales Zukunftsbild* (1890). Nadat hij in Dordrecht (begin 1893) met de vertaling ervan was begonnen, had hij die op 24 september weer opgevat: 'na de hoofdaktestudie elke avond zeven bladzijden.'

Op 19 oktober schreef hij in zijn dagboek: 'Vrijland klaar.'

Het door hem vertaalde boek, dat hier voor mij ligt, telt 340 bladzijden.

Opregte Haarlemsche Courant, 25 November 1895

Boekaankondiging. *Vrijland. Het Beeld eener Toekomst-Maatschappij*. Ziedaar den titel, waaronder bij P. C. Wezel te Haarlem eene vertaling het licht heeft gezien van he bekende werk van dr. Theodor Hertzka, waarin deze in romantischen vorm schetst, hoe in de hooglanden van Midden-Afrika op nieuwe grondbeginselen een Staat kan worden gesticht en bestaan kan, waarin voor alles plaats is, behalve voor de kwalen en gebreken die onze tegenwoordige maatschappelijke toestanden aankleven.

Ofschoon er sedert de eerste verschijning van dit boek in Duitschland (in 1889) reeds veel is gebeurd, dat er juist niet toe heeft bijgedragen om het geloof aan de verwezenlijking van dr. Hertzka's theorieën te versterken, mag toch de lezing worden aanbevolen van deze in boeienden stijl geschreven en met den gloed der overtuiging overgoten bladzijden.

De vertaler, de heer K. Ter Laan, leeraar M. U. L. O. te Sluis, heeft de negende Deutsche uitgave gebruikt; de achtste verscheen in 1893.

28 Maria Wilhelmina Bakker, dochter van onderwijzer Hendrik Cornelis Bakker, werd eind juli 1897 benoemd tot onderwijzeres aan de O.L. School te Zuidzande. Joseph A. de Lobel werd in mei 1896 aangesteld als onderwijzer aan school B te Slijkplaat.

Een sociaal-liberale partij op basis van het Vrijlandisme

Rond diezelfde tijd werd in een manifest de oprichting van de Sociaal-Liberale Partij bekend gemaakt: 'Een partij der economisch zwakken, een partij der gelijkberechting, een werkelijk liberale partij, liberaal niet alleen voor enkele klassen of standen, maar liberaal voor heel de samenleving.' Een groot deel van de aanhang bestond uit Vrijlanders en ook Ter Laan had zich aangesloten. De naam van Groustra ontbrak.

Met Kerst was Ter Laan in Amsterdam, waar een tweedaags congres werd gehouden van de Vrijlandbeweging. Op 1e kerstdag 1895 hield hij een rede: 'Verzoening van de belangen aller vrijzinnigen op den bodem der sociaal-liberale wereldbeschouwing'. Ofwel het Vrijlandisme...

In 1896 had de Nederlandse Vrijland-Vereeniging (N.V.V.) rechtspersoonlijkheid gekregen. De afdelingen Dordrecht en Arnhem bleken opgeheven. Intussen waren er internationale Vrijland-plannen gemaakt om opnieuw een expeditie te organiseren tot kolonisatie van Chili, Brazilië, Venezuela of de Nederlandse kolonie Suriname. In oktober 1896 was – om kritiek te voorkomen – in alle stilte een expeditie vanuit Nederland vertrokken naar Caracas, Venezuela.

In 1897 volgde goedkeuring op de statuten. Maar, nadat ook de 2e Vrijland-expeditie naar Venezuela was mislukt, werd datzelfde

jaar het blad Vrijland opgeheven en daarmee ook de vereniging.²⁹

Naast het onderwijs hield Ter Laan lezingen over leerplicht, kindervoeding, alcoholmisbruik en voor periodieke ont-houding in het huwelijk. Samen met een collega schreef hij werkgevers aan om het schoolverzuim terug te dringen (er was nog geen leerplicht). Ook werd te Oostburg een cursus opgericht ter opleiding voor de hoofdakte. Ter Laan werd met andere schoolhoofden een der onderwijzers.³⁰

1897 was een verkiezingsjaar. Samen met een 'half dozintje democraten' trachtte Ter Laan – het liep geen vaart bij de Sociaal Liberale Partij – om in het district Oostburg een liberale Volks-kiesvereniging op te richten om mee te kunnen doen aan de verkiezingen. Op 29 mei 1897 – kort voor de eerste stemmingen – was in het *Nieuwsblad voor Zeeuwsch-Vlaanderen* een artikel verschenen, waarin Ter Laan c.s. de kiezers aanraadden noch op Pieter Hennequin³¹, noch op de anti-revolutionair N. Glinderman te stemmen.

Op 30 Mei kwam de Volkskiesvereniging onder leiding van Ter Laan tot stand. Boven verwachting was het voorlopig comité erin geslaagd om twee weken voor de verkiezingen een Volkskiesvereniging op te richten en een kandidaat te stellen die (naar de voorwaarde) door 40 of meer kiezers gesteund werd.

29 *Onze Anarchisten en Utopisten*, Dr. A. C. J. de Vrankrijker, blz. 45.

30 *Middelburgsche Courant*, 7 Juli 1896 P. Ch. J. Hennequin (1851-1912) Liberaal Tweede Kamerlid uit Zeeuws-Vlaanderen (1891-1909), burgemeester van Aardenburg en Sint-Kruis. Telg van een voorname familie uit Sluis. Hij was tevens Statenlid en voorzitter van de Zeeuwse Maatschappij voor Landbouw. Werd in 1894 gekozen in het district Oostburg. In de Kamer kwam hij vooral op voor de belangen van zijn streek en van de landbouw. Hij pleitte o.a. voor verbetering van het wegnnet en voor de aanleg van telefoonverbindingen in Zeeuws-Vlaanderen. Ter Laan zou hem later in de Tweede Kamer weer tegenkomen.

31 P. Ch. J. Hennequin (1851-1912) Liberaal Tweede Kamerlid uit Zeeuws-Vlaanderen (1891-1909), burgemeester van Aardenburg en Sint-Kruis. Telg van een voorname familie uit Sluis. Hij was tevens Statenlid en voorzitter van de Zeeuwse Maatschappij voor Landbouw. Werd in 1894 gekozen in het district Oostburg. In de Kamer kwam hij vooral op voor de belangen van zijn streek en van de landbouw. Hij pleitte o.a. voor verbetering van het wegnnet en voor de aanleg van telefoonverbindingen in Zeeuws-Vlaanderen. Ter Laan zou hem later in de Tweede Kamer weer tegenkomen.

Rond die tijd kwam het tot een botsing met de 75-jarige burgemeester van Sluis, Jacob Hendrik Hennequin, die zich herhaaldelijk met schoolzaken bemoeide. Ter Laan had geen trek om naar iemands pijpen te dansen die geen verstand van zaken had. En op een dag, toen het 'hard tegen hard' was gegaan, besloot hij uit Sluis te vertrekken. Het lag te afgelegen. Het werd tijd om een baan in de bewoonde wereld te zoeken, waar hij meer tot stand kon brengen.³²

Per 1 januari 1898 werd Ter Laan aangesteld te Delft aan de openbare school no. 3, en tevens als directeur van de Handelskursus.

De gemeenteraad van Sluis was, een enkele uitzondering daargelaten, niet erg rouwig om zijn vertrek:

Rotterdamsch Nieuwsblad, 28 October 1897
Binnenland. Aan den heer K. Ter Laan, hoofd der school te Sluis, is wegens zijn benoeming tot hoofd eener school te Delft met 1 Jan. a.s. eervol ontslag uit eerstgenoemde betrekking verleend. Een voorstel van een der raadsleden om dit ontslag onder dankbetuiging te verleen, vond geen voldoende steun.

Levensloop

Kornelis ter Laan, geboren op 8 juli 1871, als oudste zoon van kleine landbouwers, werd onderwijzer, schoolhoofd, politicus en burgemeester, folklorist, taalkundige en publicist. Hij was Tweede Kamerlid voor de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (1901-1937), het eerste 'rode' gemeenteraadslid in Den Haag (1905-1914) en de eerste socialistische burgemeester van Nederland te Zaandam (1914-1937).

In Groningen werd Ter Laan vooral bekend als voorman van de Groninger Beweging, als nestor van de Groninger taal, als samensteller van onder meer het *Groninger Woordenboek* (1e druk 1929) en de *Groninger Encyclopedie* (1954-'55) en een groot aantal andere publicaties.

Toen hij in 1937 met pensioen ging – als burgemeester en als kamerlid – werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van de

Ter Laan op hoge leeftijd in zijn werkkamer. (Uit: Een mens komt dagen tekort.)

Nederlandsche Leeuw. In 1949 koos men hem (78 jaar) als oudste der initiatiefnemers tot voorzitter van het in datzelfde jaar opgerichte Volkskundig Genootschap.

In 1951 ontving hij uit handen van Prins Bernhard de Zilveren Anjer voor het vastleggen van het streekeigene in Groningen. In juli van dat jaar kreeg hij ter ere van zijn 80e verjaardag in zijn geboortedorp een gedenkzuil op de plek waar hij ooit – tijdens de verkiezingen van 1901 – met Goeman Borgesius had staan debatteren. Tevens werd hij die dag benoemd tot ereburger van de gemeente, met als bijbehorend geschenk een bank naast het monument. Ter gelegenheid van dit volgens zijn eigen zeggen 'jubeljaar' schreef hij *Hoezen van Gruindiek*, opgedragen aan zijn vrouw, die in 1946 was overleden.

Op 90-jarige leeftijd verscheen nog van zijn hand *De Geschiedenis van Slochteren*.

Bij zijn afscheid als voorzitter van het Grunneger Genootschap (1930-1961) zei hij: 'Ik heb ervoor geijverd dat ons Groningen kon meedoen in de wereld.'

Na een intens werkzaam en veelzijdig leven overleed hij op 91-jarige leeftijd op 6 maart 1963 in het bijzijn van zijn kinderen.

32 *Een Mens komt Dagen Tekort*, blz. 46

33 *Een Mens komt Dagen Tekort*, blz. 16